DOI: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-1.03

УДК: 343.9

Сидоренко Н. С.,*кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ КРОКИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОКРЕМИХ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Актуальність статті полягає в тому, що отримати статус загальнообов'язкових для втілення, ці концептуальні положення повинні бути закріплені у відповідних нормативно-правових актах. Тому для того, щоб підвищити ефективність кримінологічної політики держави у діяльності окремих органів кримінального судочинства необхідно здійснювати пошук шляхів законодавчого удосконалення механізму її реалізації. Метою статті є пошук законодавчих кроків стосовно підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави у діяльності окремих органів кримінального судочинства. Деякі законодавчі кроки щодо підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави в діяльності окремих органів кримінальної юстиції. Пошук законодавчих кроків для підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави в діяльності окремих органів кримінальної юстиції. Зроблено висновок, що в чинному КПК України відсутні прямі норми, що уповноважують органи кримінальної юстиції перешкоджати діяльності. Перш за все, це стосується виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, та вжиття в межах їх компетенції заходів щодо їх усунення. Тобто слідчі та слідчі мають повноваження щодо виявлення та усунення причин та умов вчинення злочину, згідно із Законом України «Про Національну поліцію», та механізмом здійснення цього повноваження, який має міститися в КПК України. , відсутня. Для підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави доцільно, зокрема: у ст. 1 ч. 2 ст. 9 п.п. 3 ч. 1 ст. 22 Закону України «Про Національну поліцію» словосполучення «боротьба зі злочинністю» замінити на «попередження правопорушень». Крім того, у статті 2 цього ж Закону одним із завдань міліції замість «боротьби зі злочинністю» бажано визначити «попередження злочинності»; Закон України «Про Службу безпеки України» має бути доповнений гарантіями щодо невтручання в діяльність працівників СБУ наступним чином: «Будь-які письмові або усні вказівки, вимоги, вказівки тощо на адресу Служби безпеки України або його працівників провадження та не передбачені Кримінально-процесуальним кодексом України, є незаконними та не підлягають виконанню. У разі отримання таких вказівок, вимог, вказівок тощо працівник Служби безпеки України невідкладно письмово повідомляє про це керівника Служби безпеки України».

Ключові слова: кримінологічна політика, реалізація кримінологічної політики, органи кримінального судочинства.

Актуальність теми. Реалізація кримінологічної політики є найважливішим етапом втілення концептуальних ідей у діяльність як державних органів, так і недержавних організацій, об'єднань і окремих громадян, які є суб'єктами реалізації політики вказаного напрямку. Це своєрідна «форма життя» ідей, концепцій у цій сфері, закріплених в директивах, нормах, програмах, конкретних актах правозастосування, тобто частина політики держави у сфері контролю над злочинністю, зокрема, і соціальної політики держави, загалом, і складається з усього спектра різноманітних заходів як правових, так і організаційних [1, с. 310].

Як справедливо зазначає О.М. Литвинов: «Реалізація кримінологічної політики бере початок з утворення комплексу концептуальних положень на тривалу перспективу, що покликана бути теоретико-методологічним фундаментом практичної діяльності щодо злочинної протидії» [2, с. 353]. Щоб отримати статус загальнообов'язкових для втілення, ці концептуальні положення повинні бути закріплені у відповідних нормативно-правових актах.

Тому для того, щоб підвищити ефективність кримінологічної політики держави у діяльності окремих органів кримінального судочинства необхідно здійснювати пошук шляхів законодавчого удосконалення механізму її реалізації.

Метою статті є пошук законодавчих кроків стосовно підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави у діяльності окремих органів кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи законодавчі акти, що регламентують діяльність органів кримінального судочинства, у першу чергу, слід звернутись до положень Закону України «Про Національну поліцію», оскільки переважну більшість кримінальних проваджень здійснюють саме дізнавачі та слідчі цього правоохоронного органу.

Наприклад, за даними М.В. Калатура на 2019 р., при чисельності слідчих Національної поліції України до 85,0% від загальної їх кількості в державі, саме слідчі цього органу забезпечували провадження у 98,0 % усіх кримінальних правопорушень [3, с. 1]. Навряд чи цей показник змінився із створенням у складі Національної поліції України підрозділів дізнання, оскільки на сьогодні вони здійснюють провадження у тих справах, що до цього розслідували поліцейські слідчі.

Отже, у ст.1 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що «Національна поліція України - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [4]. Тобто законодавець вжив узагальнюючий термін «протидія» щодо назви діяльності поліції із усунення детермінант злочинності.

Так, само, відповідно, у ст.2 розгляданого Закону одним із завдань поліції визначено протидію злочинності [4]. Термін «протидія злочинності» як узагальнюючий відносно запобіжної діяльності поліції вживається й у ч. 2 ст. 9, абз. 3 ч. 1 ст. 22 цього Закону [4].

Між тим, у абз. 1 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» щодо усунення детермінант всіх правопорушень вжито термін «запобігання», оскільки відповідно до цієї норми, поліція має своїм повноваженням здійснювати «превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень» [4].

Крім того, у Законі інколи одночасно вживаються терміни «протидія» та «запобігання» щодо усунення окремих видів суспільно небезпечних діянь.

Так, у абз. 18 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» одним із повноважень поліції визначено вжиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі [4].

Водночас, як правильно зазначав А.П. Закалюк, що такі терміни, як «протидія злочинності»; «превентивна діяльність» тощо, є вужчими та семантично не повною мірою відповідають змісту поняття «запобігання злочинам» [5, с. 322].

Внаслідок цього, як зазначає В.В. Василевич, поліція реагує лише на факти вчинення злочинів та протидіє їм у виді кримінально-процесуальної діяльності, тобто вчиняє дії загального впливу на злочинність лише з урахуванням стадії вчинення злочинів (готування до злочину (ст. 14 КК); замаху на злочин (ст. 15 КК) та закінченого злочину, (ч. 1 ст. 13 КК), залишаючи обабіч той пласт боротьби зі злочинністю, який охоплюється діяльністю із запобігання злочинам, а саме: 1) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинити; 2) після його сформованості, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних злочинних дій [1, с. 356].

Крім того, ми підтримуємо позицію, що найкраще змісту діяльності із усунення детермінант злочинності відповідає термін «запобігання».

Тому вважається доцільним у ст. 1, ч. 2 ст. 9, абз. 3 ч. 1 ст. 22 Закону України «Про Національну поліцію» словосполучення «протидії злочинності» замінити на «запобігання злочинності». Крім того, й у ст. 2 цього ж Закону одним із завдань поліції, замість «протидія злочинності» доцільно визначити «запобігання злочинності».

Також, у ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» зазначається, що поліція має, зокрема, такі повноваження для виконання завдання із протидії злочинності, як: виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживати у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживати заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняти виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; вживати заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення» [4]. З позитивного боку, слід відмітити, що цей Закон дає широкий спектр запобіжних повноважень поліцейським, тобто і тим органам кримінального судочинства, що відносяться до цього правоохоронного відомства, а саме працівникам підрозділів слідства та дізнання.

Проте зазначимо, що реалізувати ці повноваження дізнавачі та слідчі можуть лише у порядку, закріпленому в КПК України, оскільки це є основний нормативний документ, в межах якого вони здійснюють свою професійну діяльність.

Що стосується такого органу кримінального судочинства, як Державне бюро розслідувань (далі – ДБР), то з позитивного боку слід відмітити, що у основному нормативному акті, що визначає правові основи організації та діяльності цього органу, а саме Законі України «Про Державне бюро розслідувань» [6], вживається термін «запобігання», а окремі функції ДБР становлять безпосередньо кримінологічний характер.

Наприклад, відповідно до ст.1 цього Закону: «Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції» [6]. А згідно з п.1 ч.1 ст.5 одним із основних завдань ДБР, є саме «запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч.1 ст.9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України» [6].

Як зазначає Н. Носевич, що структурно запобіжна діяльність ДБР складається із запобігання злочинам (профілактика та попередження) та реагування на їх вчинення (виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів) [7, с.195]. Тобто механізм діяльності ДБР щодо усунення детермінант злочинності має свою специфічну функціональну побудову: спочатку відбувається реагування на злочин, а потім, у процесі розслідування злочину, здійснюється запобігання новим злочинам [7, с.198]. На нашу думку, такий самий механізм запобіжної діяльності притаманний всім органам кримінального судочинства, які здійснюють розслідування кримінальних проваджень.

Також, одним із повноважень ДБР, відповідно до абз. 2 ч.1 ст.6 цього Закону, є здійснення інформаційно-аналітичних заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції ДБР, вжиття заходів до їх усунення [6]. Наявність таких повноважень у ДБР, що належать за своєю суттю до кримінологічних, слід відзначити з позитивного боку.

Погодимося із Н. Носевич, що «ДБР має спеціальні повноваження щодо протидії злочинності (здійснює безпосереднє управління окремими напрямками запобігання злочинності і їх координацію; виявляє та пізнає об'єкт запобіжного впливу, інформує про них інших суб'єктів; виконує запобіжні заходи щодо випередження, обмеження, усунення криміногенних явищ та процесів, захисту соціальних благ і особи; реалізує заходи щодо відвернення і припинення злочинів і злочинності)» [7, с.198].

Отже, за допомогою якісного виконання вищезазначених повноважень ДБР, як один із органів кримінального судочинства, здатне реалізувати один із найважливіших напрямів кримінологічної політики держави – запобігання злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Проте відсутність у кримінально-процесуальному законодавстві визначення правового статусу подання про вжиття заходів для усунення причин і умов кримінального правопорушення, а також відповідальності за невиконання його приписів, може перетворити такі повноваження ДБР на декларативні.

Що стосується такого органу кримінального судочинства як Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), то відповідно до ст.1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних

правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [8].

Відзначимо з позитивного боку, що законодавець однією з функцій НАБУ визначив саме запобігання корупційним правопорушенням. Проте, на нашу думку, слід зауважити те, що оскільки попередження та припинення злочинності є складовими більш загального поняття «запобігання», то визначення цих функцій НАБУ окремо за своєю суттю є не зовсім доречною деталізацією цього загального поняття.

Крім того, завданнями НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції [8]. Тобто серед завдань НАБУ відсутнє головне завдання кримінологічної політики держави – запобігання злочинності, а визначено лише її складову – протидію. Тим самим, можна сказати, що завдання НАБУ не повною мірою відповідають його одній з основних функцій – запобіганню вчиненню корупційних правопорушень.

Внаслідок цього, правильно зазначає А.В. Легін, що в основному діяльність детективів НАБУ спрямована на розслідування вже вчинених злочинів. Попри те, що ст. 1 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачає в діяльності детективів також запобіжну функцію, їй не приділено належної уваги в інших положеннях цього Закону [9, с. 143].

Так, відповідно до п. 11 ч. 1. ст. 17 розгляданого Закону НАБУ та його працівники мають право надсилати державним органам, органам місцевого самоврядування обов'язкові до розгляду пропозиції та рекомендації щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, належних до підслідності НАБУ, а також отримувати від цих органів протягом 30 днів інформацію про розгляд таких пропозицій та рекомендацій [8].

Однак детективи, розслідуючи корупційні злочини, виявляють злочинні схеми, які зазвичай реалізують завдяки недосконалості законодавства, наявності корупціогенних факторів, усунення яких могло б знизити ймовірність вчинення злочину. Відповідно, доцільно розширити повноваження детективів у напрямі запобігання вчиненню злочинів. Так, наприклад, є сенс надати право подавати президенту, парламенту та уряду пропозиції щодо нових нормативно-правових актів, необхідних для ефективної реалізації заходів із запобігання корупції, а також наділити детектива обов'язком виявляти причини й умови вчинення злочину та правом подавати до відповідного компетентного органу приписи про вжиття заходів для їх усунення [9, с. 143].

Крім того, одним із завдань НАБУ доцільно визначити саме запобігання, а не протидію корупційним кримінальним правопорушенням.

Зважаючи на обмеженість обсягу фахової статті, останнім органом кримінального судочинства, регламентацію запобіжної діяльності якого ми проаналізуємо буде Служба безпеки України (далі – СБУ).

Правовою основою діяльності цього правоохоронного органу, і, відповідно, його слідчих підрозділів, є Закон України «Про Службу безпеки України» прийнятий ще 25 березня 1992 року.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 цього Закону до завдань СБУ, зокрема, входить: «попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних

правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» [10]. З вищенаведеної норми випливає, що серед завдань СБУ також відсутнє головне завдання кримінологічної політики держави – запобігання злочинності, а визначено лише окремі складові запобіжної діяльності – попередження та припинення кримінальних правопорушень, що загрожують національній безпеці України.

Деякі запобіжні функції СБУ можна визначити із її обов'язків. Так, відповідно до ст. 24 розгляданого Закону СБУ зобов'язана: виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень; здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України; здійснювати відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки [10].

Таким чином слід констатувати, що до запобіжних функцій СБУ Законом віднесено лише виявлення, припинення та профілактику правопорушень у сфері державної безпеки, тоді як про запобігання злочинності проти основ національної безпеки України не згадується зовсім. Такий законодавчий пробіл, на нашу думку, потребує негайного виправлення, оскільки фактично діяльність слідчих підрозділів СБУ функціонально спрямована лише на розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері державної безпеки, а не на запобігання ним.

І так само, як органи кримінального судочинства інших правоохоронних органів, слідчі підрозділи СБУ значно обмежені у можливостях здійснювати таку діяльність згідно з чинним КПК України.

Висновок. У чинному КПК України на сьогодні відсутні прямі норми, що уповноважують органи кримінального судочинства на запобіжну діяльність. У першу чергу це стосується виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень та вжиття у межах своєї компетенції заходів для їх усунення. Тобто, повноваження у слідчих та дізнавачів щодо виявлення та усунення причин і умов злочинності, згідно із Законом України «Про Національну поліцію», є, а механізм реалізації цього повноваження, що має міститись у КПК України, відсутній.

Для підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави доцільно, зокрема:

- у ст. 1, ч. 2 ст. 9, абз. 3 ч. 1 ст. 22 Закону України «Про Національну поліцію» словосполучення «протидії злочинності» замінити на «запобігання злочинності». Крім того, й у ст. 2 цього ж Закону одним із завдань поліції, замість «протидія злочинності» бажано визначити «запобігання злочинності»;

- Закон України «Про Службу безпеки України» доповнити гарантіями щодо невтручання у діяльність працівників СБУ наступного змісту: «Будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення тощо, спрямовані до Служби безпеки України чи її співробітників, що стосуються питань досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні і не передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, є неправомірними та не

підлягають виконанню. У разі отримання такої вказівки, вимоги, доручення тощо працівник Служби безпеки України невідкладно інформує про це в письмовій голові Служби безпеки України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василевич В.В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
2. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків. Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 446 с.
3. Калатур М.В. Адміністративно-правові засади організації та функціонування слідчих підрозділів правоохоронних органів: автореф. дис... доктор. юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 40 с.
4. Закон України «Про Національну поліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: учебник. У 3 кн. Київ: «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
6. Закон України «Про Державне бюро розслідувань». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.
7. Носевич Н. Кримінологічне розуміння державного бюро розслідувань як суб'єкта протидії злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 194–199.
8. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
9. Легін А.В. Деякі проблемні питання законодавчого та нормативно-правового забезпечення діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Том 1. № 6. С. 141–144.
10. Закон України «Про Службу безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

N. Sydorenko

SOME LEGISLATIVE STEPS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE IMPLEMENTATION OF THE CRIMINOLOGICAL POLICY OF THE STATE IN THE ACTIVITIES OF CERTAIN BODIES

The relevance of the article is that to obtain the status of mandatory for implementation, these conceptual provisions must be enshrined in the relevant regulations. Therefore, in order to increase the effectiveness of the criminological policy of the state in the activities of individual bodies of criminal justice, it is necessary to search for ways to improve the legislative mechanism of its implementation. The purpose of the article is to find legislative steps to improve the implementation of criminological policy of the state in the activities of individual bodies of criminal justice. Some legislative steps to increase the effectiveness of the implementation of criminological policy of the state in the activities of certain bodies of criminal justice. The search for legislative steps to increase the effectiveness of the implementation of criminological policy of the state in the activities of certain bodies of criminal justice. It is concluded that in the current CPC of Ukraine there are no direct rules authorizing the

criminal justice authorities to prevent activities. First of all, it concerns the identification of the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses and the taking of measures within their competence to eliminate them. That is, investigators and investigators have the power to identify and eliminate the causes and conditions of crime, according to the Law of Ukraine «On the National Police», and the mechanism for exercising this power, which should be contained in the CPC of Ukraine, is absent. To increase the effectiveness of the implementation of criminological policy of the state it is advisable, in particular: in Article 1, Part 2 of Article 9, para. 3 part 1 of Art. 22 of the Law of Ukraine «On the National Police» to replace the phrase «combating crime» with «crime prevention». In addition, in Article 2 of the same Law, one of the tasks of the police, instead of «combating crime», it is desirable to define «crime prevention»; The Law of Ukraine «On the Security Service of Ukraine» should be supplemented with guarantees regarding non-interference in the activities of SBU employees as follows: «Any written or oral instructions, requirements, instructions, etc. addressed to the Security Service of Ukraine or its employees proceedings and not provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine, are illegal and not enforceable. In case of receiving such instructions, requirements, instructions, etc., the employee of the Security Service of Ukraine shall immediately inform the head of the Security Service of Ukraine in writing».

Keywords: *criminological policy, implementation of criminological policy, bodies of criminal proceedings.*